

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Tywończuk - Gieniusz
na temat „Karnoprawne i kryminologiczne aspekty przestępstwa
zmuszania w świetle art. 191 k.k.”**

Na wstępie niniejszej recenzji należy z aprobatą odnieść się do tematu rozprawy mgr Anny Tywończuk - Gieniusz. Podjęta przez Autorkę problematyka jest niezwykle aktualna, a tym samym ma istotne znaczenie dla nauki oraz praktyki prawa karnego. Jak słusznie Autorka zauważa „ *ochrona osobistej wolności w sferze swobody podejmowania i realizacji decyzji woli odnośnie postępowania (zachowania), niewątpliwie stanowi dla każdego człowieka istotną kwestię*” (s. 6). Zmuszanie innej osoby do określonego zachowania stanowi niewątpliwie zamach na kardynalną zasadę swobodnego wyboru (*consensus facit nuptis*). Należy zauważyć, że wspomniana zasada znalazła umocowanie w art. 31 ust. 1 Konstytucji RP z 1997 r., w którym zawarte jest zobowiązanie do szanowania wolności innych osób, jak również zasada, iż nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje. Naruszenie tych konstytucyjnych reguł prowadzić może do odpowiedzialności karnej. Jej ramy określa przepis art. 191 k.k. Ujęty w tym przepisie czyn polega na stosowaniu „przemocy wobec osoby” lub „groźby bezprawnej” w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania, znoszenia (par.1) lub w celu wymuszenia zwrotu wierzytelności (par. 2). Należy zgodzić się z stanowiskiem Autorki, iż liczba bezprawnych zamachów wypełniających ustawowe

znamiona przestępstwa z art. 191 k.k. może w najbliższych latach znacząco wzrosnąć, chociażby ze względu na szybki wzrost liczby potencjalnych dłużników. Sytuacja taka niewątpliwie może zachęcić wierzycieli do dochodzenia roszczeń w sposób niezgodny z prawem.

O wartości naukowej recenzowanej pracy świadczy m.in. fakt, że jest to pierwsza tak pojemna, kompleksowa i wielowątkowa rozprawa na temat przestępstwa zmuszania od czasu pojawienia się na rynku wydawniczym opracowania monograficznego autorstwa M. Surkonta („Przestępstwo zmuszania w polskim prawie karnym”, Warszawa 1991). Wspomniana praca dotyczyła regulacji zawartej w art. 167 k.k. z 1969 r. , a zatem wybór przez Autorkę problematyki rozprawy należy uznać za wszech miar trafny. Podkreślić należy jednocześnie, że Autorka nie ogranicza swoich zainteresowań naukowych wyłącznie do problematyki prawnokarnej, przeciwnie poprzez wkomponowanie bogatej części badawczej poszerza i tym samym znacząco wzbogaca swoją pracę o cenne rozważania dotyczące aspektów kryminologicznych, w tym także wiktymologicznych. Dzięki tej dualistycznej konstrukcji przedmiotowa rozprawa zyskuje na wartości, lokując się tym samym pośród cennych opracowań o charakterze teoretyczno – praktycznym.

Oceniając układ rozprawy należy stwierdzić, że jest on prawidłowy. Całość poprzedzają rozważania dotyczące metodologii badań, w szczególności odnoszą się one do zastosowanych metod i technik badawczych oraz organizacji i przebiegu badań. Na szczególną uwagę zasługuje jednakże paragraf 1 rozdziału I, w którym Autorka określa przedmiot i cel badań. Po części wprowadzającej tej partii pracy Doktorantka szczegółowo przedstawiła hipotezy i problemy badawcze, przyjmując w ramach hipotezy głównej, że: *„Współczesny kształt przepisu art. 191 k.k. nie w pełni gwarantuje ochronę wolności osobistej jednostki w sferze swobodnego wyboru postępowania (zachowania)”* (s.12). Odnosząc się na razie do samej redakcji zdania *„hipotezą główną stało się przypuszczenie...”* wydaje

się, że trafniej byłoby ująć ten zapis o wiele prościej, na przykład: „Postawiona w pracy hipoteza główna brzmi: (...)”, bowiem „hipoteza” i „przypuszczenie” to pojęcia tożsame (gr. *hypóthesis* – przypuszczenie).

Dopełnieniem uwag na temat problemu głównego i hipotezy głównej są wyeksponowane przez Autorkę problemy i hipotezy szczegółowe. Jest ich wiele, a zatem warto w tym miejscu je przypomnieć. Doktorantka zawarła je w następujących pytaniach:

1. *W jakim zakresie dorobek kodeksów karnych z 1932 r. oraz 1969 r. dotyczący przestępstwa zmuszania, wpłynął na obecny kształt przepisu art. 191 k.k.?*
2. *W jakim kierunku ewaluowała regulacja karna zawarta w przepisie art. 191 k.k. ?*
3. *Jakie tendencje w zakresie struktury i dynamiki przejawia przestępstwo stypizowane w przepisie 191 k.k. ?*
4. *Jak przedstawia się obraz sprawcy i jego czynu w świetle analizowanych akt spraw karnych dotyczących art. 191 k.k.?*
5. *Jakie kary i środki karne najczęściej orzekał sądy wobec sprawców skazanych na podstawie art. 191 par.1 i 2 k.k. w świetle statystyk Ministerstwa Sprawiedliwości ?*

Z zaprezentowanymi problemami szczegółowymi w pełni korespondują hipotezy szczegółowe. Jest ich w sumie pięć (s. 12 - 13). Niektóre z nich potwierdzają wyjątkową dociekliwość Doktorantki (np. hipotezy 1 i 2), inne stanowią jedynie potwierdzenie oczywistych faktów (np. hipoteza 2). Podsumowując metodologiczną część pracy należy stwierdzić, że została ona zredagowana niezwykle starannie. Jednakże należałoby zastanowić się, czy liczby wyeksponowanych przez Autorkę problemów badawczych i hipotez nie można było nieco umniejszyć, na przykład poprzez połączenie niektórych z nich, co – jak sędzę – uczyniłoby recenzowaną pracę bardziej przejrzystą.

Na podkreślenie zasługuje przede wszystkim bogaty warsztat badawczy zaprezentowany w przedmiotowej pracy. Autorka dokonała wnikliwej analizy wszystkich najważniejszych opracowań dotyczących problematyki art. 191 k.k. Są to zarówno opracowania historyczne, jak również wpisujące się w dyskusję na temat najnowszych rozwiązań prawnokarnych. Ponadto Doktorantka dokonała analizy bogatego orzecznictwa sądowego, wzbogacając tę część swojej pracy o dane statystyczne, zarówno Ministerstwa Sprawiedliwości jak też Komendy Głównej Policji. Statystyki policyjne pozwoliły Autorce na ustalenie liczby przestępstw stwierdzonych z art. 191 k.k. w Polsce, a także w województwie podlaskim, z uwzględnieniem ich terytorialnego nasilenia i zróżnicowania. Natomiast dane statystyczne pochodzące z Ministerstwa Sprawiedliwości Doktorantka przeanalizowała pod kątem liczby prawomocnych skazań na podstawie art. 191 k.k., według rodzaju i wysokości wymierzonej kary z uwzględnieniem jej warunkowego zawieszenia (s. 15). Szczególny walor badawczy mają badania oparte na analizie akt spraw karnych zakwalifikowanych z art. 191 k.k. par. 1 lub 2 k.k. i zakończonych prawomocnym wyrokiem w Sądzie Rejonowym w Białymstoku. Wspomniane badania przeprowadzone zostały na podstawie szczegółowego kwestionariusza (6 działów zawierających kryteria szczegółowe – zob. s. 522 i n.). Dzięki wspomnianej technice badawczej uzyskano informacje dotyczące m.in. takich zagadnień jak: charakterystyka sprawców i ofiar przestępstw, charakterystyka czynu (czynów) i motywacji sprawców. Zasadne byłoby jednak, aby Doktorantka, powołując się na wymogi metodologii badań, wyjaśniła dlaczego swoje analizy ograniczyła jedynie do Sądu Rejonowego w Białymstoku oraz czy podjęte badania odpowiadają wymogom reprezentatywności.

Kolejny rozdział pracy (rozdz. II) ukazuje ewolucję przestępstwa zmuszania w polskim ustawodawstwie karnym. Autorka przedstawia w nim miejsce przestępstwa „zmuszania” na tle innych przestępstw

przeciwko wolności. Zawarte w tej części pracy rozważania poparte zostały bogatą literaturą przedmiotu. Są one wnikliwe i odznaczają się naukową dojrzałością w zakresie stawiania wniosków oraz oceny analizowanych stanów prawnych. Wspomniane uwagi odnoszą się także do pozostałych partii tej części dysertacji, w szczególności do problemów dotyczących przedmiotu i strony przedmiotowej oraz podmiotu i strony podmiotowej analizowanego przestępstwa. Na szczególne podkreślenie i aprobatę zasługują zwłaszcza spostrzeżenia dotyczące problematyki winy. Autorka przytacza w pracy bez mała wszystkie ważniejsze poglądy przedstawicieli nauki prawa karnego, a jednocześnie stara się - na tle odnotowanych polemik - zaznaczać własny punkt widzenia na niektóre sporne kwestie, co należy uznać za szczególną wartość Jej naukowego potencjału. Oczywiście nie wszystkie poglądy Doktorantki zasługują na pełną aprobatę, niektóre wręcz prowokują do dalszych polemik (zob. s. 82 i n.). Jednakże uwagi te nie umniejszają wartości recenzowanego opracowania, przeciwnie powodują, że oceniana praca jest nie tylko twórcza, ale także inspirująca. Oceny te odnoszą się także do kolejnej części rozprawy, w której Autorka przedstawia przestępstwo zmuszania w świetle art. 167 k.k. z 1969 r. (s. 93 i n.). Wywody zawarte w par. 2 są niezwykle obszerne, bowiem i literatura, na którą Autorka powołuje się jest przekrojowa i wielotematyczna, co potwierdza, że Doktorantka stara się być wierna naukowemu obowiązkowi odwoływania się do wszystkich liczących się prac dotyczących problematyki przestępstwa zmuszania.

Niewątpliwie funkcję fundamentalną, w tzw. części normatywnej, pełni rozdział III, w którym przedstawione zostało przestępstwo zmuszania w świetle obowiązującego kodeksu karnego. Rozdział ten został skonstruowany na wzór poprzednich części pracy. Obejmuje on takie zagadnienia jak: miejsce przestępstwa zmuszania na tle innych przestępstw przeciwko wolności, struktura przestępstwa ujętego w art. 191 par. 1 i 2 k.k. z 1997 r., tryb ścigania, ustawowe zagrożenie

karą i środkami karnym, problem kwalifikacji prawnej przy przestępstwie z art. 191 par. 1 i par. 2 k.k. Ocena rozważań zawartych w tej części pracy jest zdecydowanie pozytywna.

Znaczącą częścią pracy jest rozdział ukazujący dynamikę i strukturę przestępstwa z art. 191 k.k. Jak wcześniej wskazano Autorka odwołała się w tej części rozprawy do statystyk Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Policji. Interesujące są zwłaszcza dane dotyczące analizowanego przestępstwa na odnoszące się do obszaru województwa podlaskiego. Pewne wątpliwości może budzić fakt, że powołane statystyki (ministerialna i policyjna) nie są spójne czasowo. Wskazane byłoby zatem wyjaśnienie przez Doktorantkę tych rozbieżności.

Z perspektywy kryminologicznej szczególne miejsce w strukturze recenzowanej pracy zajmują rozważania dotyczące wyników podjętych przez Doktorantkę badań. Autorka szczegółowo charakteryzuje sprawców oraz ofiary przestępstw z art. 191 k.k. (wiek, stan cywilny, wykształcenie i zawód wyuczony, rodzaj zatrudnienia, źródło utrzymania, stan majątkowy, uprzednia karalność i stan zdrowia). W części kryminologicznej dysertacji obok problematyki czynności sprawczych na podstawie art. 191 k.k. obszernie i wnikliwie scharakteryzowano żądania sprawców przestępstw z art. 191 k.k. a także zagadnienia dotyczące etiologii przedmiotowego przestępstwa oraz okoliczności modalne czynu.

Należy jeszcze raz podkreślić, że niepodważalnym walorem pracy - obok ważnych i zarazem interesujących rozważań dogmatycznych - jest potencjał badawczy. Z uwagi na jej autorski charakter adresat pracy otrzymuje rozległą wiedzę na temat praktycznych aspektów przestępstwa zmuszania, także ujmowanego jako wyjątkowo groźny przejaw patologii społecznej. Autorka nie odnosi swoich wniosków jedynie do własnego materiału badawczego, przeciwnie bazuje także na badaniach przeprowadzonych przez innych autorów oraz na

bogatym orzecznictwie. Wnioski te stanowią ważne odniesienie dla podjętych w pracy rozważań normatywnych. Na marginesie niniejszych uwag należałoby zasugerować Doktorantce potrzebę, szerszego niż to uczyniono w pracy odwoływania się - w poszczególnych częściach opracowania - do bogatego dorobku teoretycznego kryminologii. W szczególności uwaga ta dotyczy dorobku paradygmatu pozytywistycznego, a zwłaszcza koncepcji wyjaśniających istotę zjawiska agresji i przemocy. Zawarte w rozdziale badawczym spostrzeżenia, mają niekwestionowany walor praktyczny, jednakże bez pogłębionych studiów teoretycznych, pomijających znaczący dorobek światowej kryminologii, zwłaszcza psychologii kryminalnej, tracą w pewnym stopniu na atrakcyjności. Niewątpliwie nieco słabszym punktem ocenianego opracowania pracy jest jego warstwa porównawcza. Autorka w skromnym zakresie odnosi się do dorobku utrwalonego w światowej literaturze, co potwierdza także powołana przez Doktorantkę bibliografia. Na marginesie tej uwagi należałoby rozważyć, czy na etapie prac wydawniczych nie należałoby uwzględnić w strukturze recenzowanej pracy rozdziału komparatystycznego. Wydaje się, że tego rodzaju zabieg pozwoliłby szerzej spojrzeć na zjawisko przestępczości polegającej na zmuszaniu, postrzeganej nie tylko z krajowej perspektywy.

Zaprezentowane w recenzowanej pracy rozważania obejmują liczne problemy i zagadnienia szczegółowe, których analiza nie ogranicza się jedynie do rekonstrukcji poglądów doktryny i judykatury. Jak wcześniej zaznaczono, co do wielu podniesionych w pracy kwestii Autorka zajmuje własne stanowisko i przekonująco je uzasadnia, korzystając przy tym z argumentów, których podstawę stanowią zainicjowane przez nią badania. Na podkreślenie zasługuje także dokumentacja analitycznych wątków pracy, co znajduje wyraz w wykazanej krajowej literaturze przedmiotu.

Podjęta przez Autorkę problematyka jest zagadnieniem

złożonym, o czym świadczy w szczególności fakt, że przepisy regulujące kwestię odpowiedzialności za przestępstwo zmuszania stanowiły i ciągle stanowią przedmiot interesujących polemik naukowych, jak również istotnych rozstrzygnięć judykatury. To, że Autorka odważyła się zmierzyć z niezwykle trudną i skomplikowaną materią, stanowi niewątpliwie kolejny atut ocenianej pracy.

Nie ulega wątpliwości, iż istniało zapotrzebowanie na całościowe studium dotyczące tematyki objętej tytułem pracy. Należy bowiem podkreślić, że w literaturze penalnej zauważalny był deficyt aktualnych opracowań na ten temat. Dodać należy również, że zaprezentowane rozważania odnoszą się do bieżącego stanu prawnego, a zatem jest to obecnie najbardziej przekrojowe, aktualne i w miarę kompleksowe opracowanie, odnoszące się do analizowanego zjawiska. Pewien niedosyt budzić może skromne potraktowanie - z perspektywy przestępstwa zmuszania - problematyki profilaktyki kryminalnej. Zatem ramach recenzenckich uwag i sugestii proponowałbym Doktorantce odniesienie się do następujących pytań:

- 1. Jakie przedsięwzięcia należałoby podjąć w ramach profilaktyki kryminalnej (kryminologicznej) z perspektywy przestępstwa zmuszania ?*
- 2. Czy wnioski wynikające z analizy akt spraw karnych Sądu Rejonowego w Białymstoku, dotyczące przestępstw z art. 191 par. 1 i 2 k.k. pokrywają się z ogólnopolskimi danymi statystycznymi ?*

Pod względem formalnym praca, poza marginalnymi uchybieniami technicznymi, spełnia wszystkie wymogi i kryteria określone dla tego rodzaju opracowań. Powyższa ocena dotyczy zarówno techniki redagowania poszczególnych rozdziałów opracowania, jak również poprawności językowej.

W ramach podsumowania należy stwierdzić, iż Pani mgr Anna Tywończuk - Gieniusz podejmując problematykę karnoprawnych i

kryminologicznych aspektów przestępstwa zmuszania w świetle art. 191 k.k. w pełni wywiązała się z nałożonego zadania. *Tym samym niniejsza praca stanowi ważny, samodzielny i innowacyjny wkład w rozwój badań nad podjętą problematyką.*

Powyższe oceny i sugestie, dotyczące różnych kwestii analizowanej problematyki, prowadzą do jednoznacznego pozytywnego wniosku, że recenzowana rozprawa odpowiada wymogom określonym w ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym i tytule w zakresie sztuki oraz *zasługuje na wyróżnienie ze względu na swoją merytoryczną zawartość, jak również wzorcową redakcję.*

Olsztyn, 2017.02.03

